

Proměny českého akademického diskurzu během posledních padesáti let

Jana Kozubíková Šandová (České Budějovice)

CHANGING CZECH ACADEMIC DISCOURSE IN THE PAST 50 YEARS

The paper aims to explore changes occurring in the Czech academic writing tradition during the past fifty years. The focus is on Linguistics research articles written by Czech scholars and published in peer-reviewed Czech linguistic journals. Czech research papers published in the 1970s adhere to writing conventions of the so-called Teutonic intellectual style (Galtung, 1981) typical of Germany and other Central and East-European countries. The influence of the Teutonic style gradually diminished during the 1980s and in the early 1990s Czech academic style began to conform to norms and conventions of the Anglophone academic writing tradition. The strongest influence of the Anglophone style is apparent in Czech articles published after 2000. This corresponds to the general tendency of minor discourse communities to adopt the Anglophone academic style since English has become the language of international academic communication.

KEYWORDS

academic discourse, Teutonic intellectual style, Anglophone intellectual style, Czech academic style, cross-cultural variation, discourse community

KLÍČOVÁ SLOVA

akademický diskurz, teutonský intelektuální styl, anglofonní intelektuální styl, český odborný styl, mezikulturní variace, diskurzvní komunita

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366591.2019.1.4>

1. ÚVOD

Odborný styl¹ je velmi těsně spjat s kulturou, v níž vědecké texty vznikají, a vychází z jejich historických kořenů. Mohli bychom dokonce říci, že vědecké vyjadřování je kulturně podmíněno. To, co je v akademickém stylu v jednom kulturním kontextu považováno za efektivní a vhodné, může být v jiném nahlíženo jako neuspořádané a chaotické. Z tohoto důvodu tedy není možné mluvit o jednotném odborném stylu,

---

1 Odborným stylem rozumíme „styl jazykových projevů, jejichž funkcí je formulování přesného, jasného, soustavného, jednoznačného sdělení s dominující pojmovou složkou“ (<https://www.czechency.org/slovník/ODBORN%C3%9D%20STYL>). Mathesius používá termín „sloh výkladový“, který „je zaměřen především věcně“ a záleží v něm na tom, aby „se věci, které se mají říci, řekly přiléhavě, jasně a plynule“ (1982: 107). Termín *odborný styl* je v této studii používán jako synonymum výrazů *akademický styl* a *intelektuální styl*.

naopak, současný jazyk akademického diskurzu je velmi různorodý a vědecké vyjadřování vnitřně diferencované. V rámci akademického diskurzu existuje mnoho různých žánrů, jak psaných, tak mluvených (vědecký článek, recenze, příspěvek na konferenci, disertační práce, grantový projekt, abstrakt atd.), z čehož vyplývá i různorodost jazyka, který autoři používají. Heterogenní jazyk vědeckých textů je ale do určité míry normován závaznými konvencemi, jejichž dodržování je důležité pro efektivní a úspěšnou vědeckou komunikaci. Dnešní mezinárodní vědecký diskurz je silně ovlivněn normami a konvencemi anglofonního vědeckého vyjadřování, protože angličtina se stala jazykem globální akademické komunikace (Čmejrková — Daneš, 1997; Duszak, 1997; Dontcheva-Navrátilová, 2013b).

V tradičním pojetí byl jazyk vědy považován za neosobní nástroj, který má plnit funkci předávání poznatků a faktů, přitom ale potlačovat subjektivní pohled autora a působit maximálně objektivně, neosobně, nezaujatě, neboť podle tohoto názoru jen tak lze předat vědění a poznání. Lidský faktor se tedy z akademických článků vytrácel. Výsledkem bylo, jak uvádí Duszaková, „odlidštění“ jazyka vědy a tím i odlidštěná představa autora a čtenáře (Duszak, 1997, s. 1). Toto pojetí vědeckého jazyka přispělo „k předpokladu uniformního stylu vědeckého vyjadřování, které nerespektovalo rozdíly mezi jednotlivými jazykovými, kulturními a etnickými oblastmi“ (Čmejrková — Daneš — Světlá, 1999, s. 20). Uniformita akademického stylu se tedy brala jako samozřejmost. Autoři vědeckých článků používali neosobní konstrukce, vyhýbali se osobním a přivlastňovacím zájmenům v první osobě.

Od tohoto uniformního vědeckého stylu se začalo upouštět v době počínajícího rozvoje textové lingvistiky a analýzy diskurzu, což je přibližně od 60. let 20. století. Vědecké texty začaly být chápány jako sociální akty, osobnost autora vystoupila z pozadí neosobních konstrukcí do popředí osobního vyjadřování. Autor postupně navazuje kontakt se čtenářem, odborné texty jsou tedy v současnosti více dialogické a je zde větší důraz na interakci. Z toho vyplývá zájem lingvistů o komunikační kompetenci vědce, tj. „schopnost vědecké poznatky formulovat a předat akademické obci“ (Čmejrková — Daneš — Světlá, 1999, s. 21), a to jak na národní úrovni, tak i v mezinárodním kontextu. Tento zájem o jazyk odborného stylu a vědeckou komunikaci „byl silně ovlivněn obecným vývojem procesních, strategických, dynamických a interaktivních modelů organizace diskurzu a jeho zpracování“ (Duszak, 1997, s. 1–2). Důvodem této transformace vědecké komunikace může tedy být jiný pohled na roli jazyka při zprostředkovávání a šíření nových vědeckých poznatků, intenzivnější mezikulturní kontakty nebo změny v pedagogických postupech při výuce akademického psaní.

V poslední době můžeme registrovat zvýšený zájem lingvistů o mezikulturní variaci v akademickém diskurzu (např. Clyne, 1987; Mauranen, 1993b; Čmejrková — Daneš, 1997; Siepmann, 2006; Chovanec, 2012; Dontcheva-Navrátilová, 2013a, 2013b; Hyland, 2016), se zaměřením například na organizaci a strukturu vědeckého článku, přítomnost autora v textu, zdvořilost, modalizaci, socio-kulturní dimenzi v akademickém diskurzu a používání metajazyka. Rozdíly ve vědeckém vyjadřování byly prokázány nejen v mezikulturním porovnání, ale i v rámci jedné akademické kultury. Příkladem může být české vědecké vyjadřování, kde můžeme přibližně kolem poloviny 20. století spatřovat vliv německého vědeckého stylu, který později slábně, a v posledních desetiletích je patrný vliv anglofonní. Předkládaná studie se věnuje

OPEN ACCESS

proměnám, k nimž došlo v českém psaném akademickém diskurzu, konkrétně v žánru vědeckého článku, během několika posledních desetiletí, s cílem zmapovat, od kdy přibližně můžeme tyto změny pozorovat. Jde o kvalitativní analýzu, proto se zaměříme spíše na popis tendencí ve vývoji českého akademického stylu. Do hry totiž také vstupují subjektivní preference autorů analyzovaných textů, jejich osobní styl vyjadřování, tj. nedrží se striktně norem akademického stylu. Zaměříme se na různé aspekty, v nichž je proměna českého vědeckého vyjadřování nejmarkantnější.

Na úvod připomeňme, že z analýzy mezikulturních rozdílů v akademických textech jsou patrné dvě protichůdné tendence. Stoupencem první z nich je např. Widdowson (1979), který zdůrazňuje univerzálnost akademického diskurzu. Ta spočívá v tom, že vědci po celém světě používají stejné nebo velmi podobné postupy a metody bádání a pracují s podobnými koncepty. Výsledkem je pak to, že věda vytváří „sekundární kulturní systém“, oddělený od původní kultury. A dále pokračuje, že „diskurzní konvence, které se používají v komunikaci v této společné kultuře, jsou nezávislé na konkrétních jazykových prostředcích, které se používají k jejich realizaci“ (Widdowson, 1979, s. 51).

Problematická je na tomto pohledu skutečnost, že Widdowson vyvozuje poněkud jednostranné závěry opírající se o jeho analýzy odborných textů pouze z oblasti přírodních věd, jako je fyzika a chemie, kde jsou patrná striktnější pravidla a konvence, zejména pokud jde o strukturu a organizaci odborných článků. Ve vědeckých textech z oblasti humanitních věd tak rigidní pravidla neplatí.

Druhé hledisko naproti tomu zdůrazňuje kulturní specifickou kognitivních a textových funkcí (např. Kaplan, 1980; Galtung, 1981; Clyne, 1987). Do určité míry zpochybňuje Widdowsonovu tezi a ukazuje, že je při analýze důležité brát v potaz konkrétní vědní disciplínu a typ vědeckého textu, protože tímto detailnějším rozdělením docházíme k jemnějšímu popisu mezikulturních rozdílů. Tato variace ve vědeckém diskurzu také souvisí s historickými, kulturními a sociálními faktory. Historicky zakořeněné intelektuální tradice jednotlivých kulturních společenství ovlivňují to, jaké výzkumné a vzdělávací metody se upřednostňují, a ty potom určují normy vědeckého vyjadřování, které se liší na rovině stylistické, syntaktické, lexikální a z hlediska celkové organizace textu. Z toho vyplývá, že nemůže existovat jeden jediný univerzální model vědecké komunikace. Tím se dostáváme ke konceptu, který Galtung (1981) definoval jako „intelektuální styl“. Vysvětlíme si je v další kapitole. Jsou důležité pro pochopení českého intelektuálního stylu, jeho kořenů a proměn, kterými během svého vývoje prošel.

2. INTELEKTUÁLNÍ STYL

Galtung (1981) ve svém eseji porovnává rozdíly ve vědeckém vyjadřování čtyř akademických komunit: saské, teutonské, galské, nipponské, a tak rozlišuje čtyři kulturně-specifické intelektuální styly.² Toto srovnání umožňuje vysvětlit základní rozdíly v diskurzních strukturách objevujících se ve vědeckých textech různých academic-

² V současných studiích zaměřených na akademický diskurz se místo termínu „saský“ intelektuální styl často používá výraz „anglosaský“ nebo „anglofonní“, pro „teutonský“ intelektuální styl se vžilo označení „německý“.

kých komunit. Zde je třeba upozornit na to, že Galtungova klasifikace je založena spíše na subjektivních zkušenostech autora (sám Galtung uvádí, že se klasifikace opírá o „dojmy a intuice“), než na objektivním výzkumu, což bylo často kritizováno. Současně ale můžeme říci, že jeho klasifikace stále hraje důležitou roli při porovnávání jednotlivých intelektuálních stylů a nepochybně inspirovala vznik řady dalších prohlubujících studií.

Intelektuální styly, které popsal Galtung, nebyly pojmenovány podle jednotlivých zemí, ale podle větších regionů, pro něž jsou typické. Nicméně níže popsané styly považuje za dominantní v uvedených zemích. Při jejich charakteristice si Galtung všímá schopnosti vědců analyzovat data, vytvářet hypotézy a teorie, komentovat dílo ostatních vědců, vést argumentaci.

Saský intelektuální styl má dvě centra, USA a Velkou Británii, periferními oblastmi jsou Kanada a Austrálie. Je spíše empirický, zaměřený na sběr a organizaci dat a orientovaný na fakta. Podle Galtunga je silný ve vytváření hypotéz, avšak slabší ve formulování teorií. Na druhou stranu je však dialogický, akademici často diskutují mezi sebou a vysvětlují si své rozdílné názory, proto jsou obecně tolerantnější k názorové rozmanitosti.

Druhý styl, který Galtung popisuje, je styl nipponský, jehož centrem je Japonsko a periferie východní Asie. Je spíše encyklopedický, důležité jsou sociální vztahy, komentáře díla ostatních akademiků (kde se ovšem projevuje respekt k autoritě), ale i jednota textu. Silnou stránkou je vytváření hypotéz.

Pro tuto studii je důležitější styl teutonský, jehož domovem je Německo, periferními oblastmi jsou pak země střední a východní Evropy. Typické je zaměření na formulování teorií a deduktivní uvažování spíše než na analýzu dat a induktivní usuzování. Data shromážděná pro analýzu slouží spíše než k důkazům pouze k ilustraci. Galtung považuje tento styl za méně demokratický a silně elitářský, kde „mistři“ předávají znalosti „učňům“. Akademické debaty se zaměřují spíše na slabé stránky v argumentaci ostatních. Celkově tedy tento styl působí spíše rezervovaně.

A konečně galský intelektuální styl, pocházející z Francie, je zaměřen spíše esteticky. Jasnost a elegance stylu jsou stejně důležité jako formulování teorie, která má být „vyvážená a symetrická“. Tento styl také hodnotí hypotézy a teorie ostatních vědců.

Kulturní rozdíly, které popisuje Galtung ve svém porovnání intelektuálních stylů, mají úzkou vazbu na vzdělávací systémy jednotlivých zemí. Například ve Francii je velmi důležité zvládnutí správné techniky psaní esejů, v nichž musí být patrná jasná progresse, tj. nastínění problematiky, definování důležitých konceptů, obzvláště těch význačných, podání vysvětlujícího shrnutí, jak bude autor eseje postupovat a řešit daný problém. Tento nástin musí být striktně dodržen v hlavní části eseje, která je většinou rozdělena do tří až čtyř oddílů stejného rozsahu, dále segmentovaných do odstavců. Každý odstavec rozvíjí jeden argument, argumenty jsou seřazeny v logickém sledu od méně komplexních po složitější. V závěru eseje autor vysvětluje řešení problému a také možné implikace diskutovaného problému. Jazykově musí esej splňovat pravidla *bon français*, tedy psaného standardu stanoveného Francouzskou akademií (Siepmann, 2006, s. 134).

V českém školství se do 90. let 20. století kladl důraz zejména na memorování velkého množství faktických informací spíše než na rozvoj kreativního myšlení. V té

době byla výuka akademického psaní na univerzitách vzácností. I zde se však preferovala gramatická správnost na úkor vhodné a přehledné organizace textu, jeho celkové soudržnosti a jasnosti vyjadřování. Situace se změnila až díky postupné globalizaci akademické komunikace, kdy anglofonní vědecké vyjadřování začalo ovlivňovat ostatní intelektuální styly.

Pokud jde o anglosaské země, Hermanns (1985) vysvětluje, že psaní esejů se systematicky nacvičuje. V anglofonním vzdělávacím systému je totiž akademické psaní povinnou součástí studijního programu. Univerzitní studenti nejen humanitních, ale i technických oborů, píší eseje pravidelně. Ty jsou pak nahlas předčítány na konzultacích s vyučujícím, který esej komentuje a se studentem o něm diskutuje. Zde můžeme vidět, že orientace na čtenáře a vhodná forma eseje jsou v anglosaské akademické kultuře silně zakořeněny. Odstavce začínají tzv. tematickou větou (topic sentence), která je dále v daném odstavci rozvíjena. Závěrečná věta pak odstavce uzavírá a zajišťuje hladký přechod k dalšímu odstavci. V esejích je též důležité držet se zadaného tématu, jakýkoliv odklon od něho nebo repetitivnost jsou považovány za nedostatek (Siepmann, 2006, s. 134).

Naproti tomu němečtí univerzitní studenti, jak upozorňuje Siepmann, až donedávna neměli žádné pevně dané zásady akademického psaní. Eseje se nepředčítají nahlas ani nediskutují s vyučujícími. Ti si eseje přečtou, opraví a studentům pak zašlou komentáře. Obecně se předpokládá, že studenti četbou prací uznávaných autorů z oboru automaticky převezmou hlavní zásady německého akademického diskurzu, v němž jsou citace ze sekundární literatury důležitější než v anglofonní a francouzské akademické kultuře. Výsledkem je pak spíše důraz na věcnou znalost a obsah než na formu a styl. Více se toleruje odklon od tématu (Siepmann, 2006, s. 134).

3. DALŠÍ STUDIE INTELEKTUÁLNÍCH STYLŮ

Dalším příspěvkem, který se věnuje kulturním rozdílům v rámci akademického stylu, je Kaplanova studie zabývající se rozdíly ve struktuře odstavců v anglických textech psaných roditeli a nerodilými mluvčími (Kaplan 1980). Výsledky této studie potvrzují to, co postuloval již výše zmíněný Galtung, tj. přestože je struktura odstavce je rozvolněná, autor vědeckého textu by se neměl odklánět od tématu.

V této souvislosti nelze nezmínit Clynovu kontrastivní studii (1987) analyzující lingvistické a sociologické odborné texty v angličtině a němčině s cílem zjistit rozdíly mezi těmito dvěma akademickými kulturami, které se týkají především organizace akademických textů. Obecně Clynova studie dochází k identickým závěrům jako Galtung: pro anglosaskou kulturu je typická forma eseje, na jejímž začátku je formulována otázka nebo téma, důležitá je relevantnost dalších částí eseje, konec jednoho odstavce by měl vést k začátku dalšího, který začíná tematickou větou. Pisatel by se měl vyvarovat repetitivnosti. V teutonském stylu je formulace tématu většinou volnější a nemusí být tak striktně dodrženo jako v anglosaském stylu. Odbočení od hlavního tématu (digresivnost) v teutonském stylu není bráno jako zásadní prohřešek, hlavní důraz je kladen na obsah, rekapitulace již řečeného se považuje spíše za logický vývoj textu (Clyne, 1987, s. 212). Tyto rysy teutonského stylu, které Clyne zmiňuje, jsou ty-

pické i pro analyzované české akademické texty, především pak pro ty, které vznikly během 70. let 20. století.

Pokud jde o jazykovou stránku německých odborných textů, které analyzoval Clyne, typické je používání neosobních konstrukcí, modálních výrazů, diskurzních markerů, nominalizací a složenin. Věty jsou syntakticky velmi komplexní (Clyne, 1987, s. 213). Tímto kladou německé akademické texty, v porovnání s anglofonními, vysoké nároky na čtenáře, neboť kvůli své komplexnosti mohou být méně srozumitelné. Pokud jde o srozumitelnost textu, Clyne dále zdůrazňuje, že orientací německých akademických textů spíše na obsah je pochopení textu hlavně na čtenáři, kdežto v anglofonním akademickém stylu je přístupnost textu pro čtenáře zodpovědností autora. S tím souvisí i poměrně velký rozdíl z hlediska srozumitelnosti mezi běžným německým textem a textem akademickým, v anglosaské akademické tradici se registr odborný a obecný do takové míry neliší.

Dále se Clyne zaměřuje na lineárnost anglických a německých vědeckých textů a na to, do jaké míry se tyto texty v tomto ohledu liší. Lineárnost je zkoumána na základě čtyř parametrů: hierarchie textu, dynamika textu, symetrie, uniformita (podrobněji viz Clyne, 1987, s. 218).

Výsledky analýzy ukazují, že anglické texty mají lineárnější strukturu než texty německé, které prokazují vyšší stupeň digresivnosti. Podle Clyna má toto odbočování od tématu v textech německé provenience důležitou funkci. Nazývá se „Exkurs“ a přináší okrajové nebo obecnější informace, které autorovi textu umožňují udržet určitou logickou posloupnost textu. Autor tak může doplnit teoretický rámec daného textu, blíže vymezit historické pozadí, vysvětlit již uvedená tvrzení a další souvislosti, ale i diskutovat s ostatními akademiky (Clyne, 1987, s. 227). Toto je první důvod zařazení odboček v textech. Další je ten, že německé akademické texty nemají pevně danou strukturu jako texty anglické. Nejsou tak striktně organizované, a může tedy docházet k určitému nesouladu mezi teoretickými a empirickými kapitolami. Když jsou ale tyto exkurzy příliš dlouhé, může docházet k textové a propoziční asymetrii a celková struktura textu je spíše spirálovitá než lineární. Vše výše uvedené vysvětluje již zmíněnou orientaci na obsah spíše než na formu. Podobné tendence můžeme spatřovat i v českých akademických textech, které jsou též orientovány spíše na obsah.

Clynova studie byla kritizována pro svůj nedostatečný popis zvolené metodologie a přílišné zjednodušení konceptů lineárnosti a digresivnosti, což mělo za následek, že tyto koncepty nemohly být testovány na jiných datech (Hutz, 1997). Dále například Kachru (1995, s. 181) upozorňuje na to, že autentické texty, a to i v rámci anglofonní kultury, vykazují určitý stupeň variace a odklonu od idealizované normy. Nicméně můžeme souhlasit se Siepmannem (2006, s. 136), který tvrdí, že Clynovy závěry poukazují na určité obecné tendence vyskytující se v německém a anglofonním akademickém diskurzu.

Další studie věnující se mezikulturnímu výzkumu akademického diskurzu se zabývají např. kontrastivní analýzou angličtiny a finštiny (Mauranen, 1993a, 1993b), ruským akademickým diskurzem (Nichols, 1988) nebo polským (Duszak, 1994, 1997). Finský akademický diskurz je typický spíše neosobním vyjadřováním, nepříliš častým používáním metajazyka a implicitnějším způsobem psaní v porovnání s anglofonními akademickými autory. Ruské akademické texty se příliš nezaměřují na čte-

náře, ale na sdělení obecné pravdy a vědění. Polští autoři nejsou ve svých tvrzeních tak přímí jako jejich anglofonní protějšky, jako by předjímalí možnou kritiku, proti níž se chtějí bránit. Proto často používají neurčité jazykové prostředky a zmírňující lingvistické výrazy (*hedge*).

Tolik stručný nástin hlavních rysů akademického diskurzu v kulturách, které jsou relevantní pro vývoj českého vědeckého vyjadřování. V další části se zaměříme na charakteristiku českého akademického diskurzu a na to, co ho utvářelo a ovlivňovalo.

4. VÝVOJ ČESKÉHO AKADEMICKÉHO DISKURZU

Mnoho diskurzních společenství je ovlivněno anglosaským vědeckým vyjadřováním, které se v mezinárodní vědecké komunikaci stává normou z toho důvodu, že angličtina se stala mezinárodním jazykem vědecké komunity. Tak jako se vyvíjely a vyvíjejí ostatní akademické kultury, docházelo a stále dochází ke změnám i v českém akademickém diskurzu. Nejlépe tyto změny pochopíme, usouvztažíme-li je nejen s lingvistickým, ale i s kulturně historickým vývojem.

Jak upozorňují Čmejrková a Daneš (1997, s. 41), česká společnost často musela přijmout normy, které „se zdály být nositeli kultury, nebo je konfrontovat.“ Čeští akademici neustále rozvíjeli a rozvíjejí svůj odborný styl tak, aby se stali součástí velkých diskurzních komunit. Z historických důvodů a vzhledem ke geografické pozici České republiky ve střední Evropě byl český akademický diskurz ovlivněn teutonským intelektuálním stylem. Autoři českých vědeckých textů byli v přímém kontaktu s německým myšlením a kulturou, proto český akademický diskurz přebíral mnoho prvků typických pro německý intelektuální styl, jako je např. komplikovanější syntax, monologičnost vědeckých textů, spirálovitá organizace textů, ale i terminologie a obecné představy o účelu akademického diskurzu. Další důležitý vliv na českou akademickou tradici měl ruský intelektuální styl. Kromě důvodů historických jde také o skutečnost, že ruština a čeština sdílejí společný slovanský základ, a proto si jsou blízké ve větné a textové struktuře a terminologii (Čmejrková — Daneš, 1997, s. 42).

V poslední době můžeme pozorovat zesilující vliv anglofonního akademického stylu, který se samozřejmě neprojevuje pouze v české akademické tradici, ale mezinárodně. Důvody jsou zřejmé. Stoupající potřeba komunikace na mezinárodním vědeckém poli, vytváření a rozvíjení zahraničních kontaktů, to vše hlavně v angličtině, přispívají k tomu, že se mění jazykové a stylové normy českého akademického diskurzu. To potvrzují i Čmejrková — Daneš — Světlá, 1999, s. 19): „Vědeckou češtinu, nejen v oblasti terminologie a lexika vůbec, ale i v kompoziční výstavbě, textových vzorcích a ve stylu vyjadřování dnes silně ovlivňují světové jazyky, především ovšem angličtina. Věda se dnes neobejde bez studia vědecké literatury zahraniční provenience, ať už v překladu nebo v originále, a cizojazyčné prvky pak víceméně automaticky přecházejí do česky psaných textů.“ Pokud dojde k převzetí nějakého anglického výrazu, důvodem může být to, že vhodný ekvivalent v češtině neexistuje, nebo snaha „usnadnit identifikaci užitého termínu s jeho mezinárodně přijatou podobou“ (Čmejrková — Daneš — Světlá, 1999, s. 19). Když se převezme textový vzorec, jde vět-

šinou „o snahu přizpůsobit se zvyklostem a normám mezinárodním, a zapojit se tak do kontextu světové vědy” (Čmejrková — Daneš — Světlá, 1999, s. 19).

Pokud jde o výše zmíněný anglofonní vliv na český odborný styl konkrétněji, setkáváme se s ním tedy jak na úrovni lingvistických prostředků, tak na úrovni struktury a organizace vědeckého textu. Český akademický diskurz je celkově dialogičtější, než býval, více se obrací ke čtenáři a díky větší lineárnosti vědeckých textů je pro čtenáře srozumitelnější. Autor už nestojí tolik v pozadí, ale používáním např. osobních zájmen v 1. osobě singuláru nebo plurálu se dostává blíže ke čtenáři. Neosobní vyjadřování se v textech také vyskytuje, ale v menší míře než v textech dřívějších. Celková organizace textu je průhlednější tím, že je členěn na kapitoly a podkapitoly, které jsou číslovány a mají své názvy. Čtenář se v textu tedy mnohem lépe orientuje.

5. MATERIÁL A METODA

Pro účel této studie byl sestaven korpus celkem 43 vědeckých článků psaných česky různými českými lingvisty. Žánr vědeckého článku byl vybrán proto, že představuje nejtypičtější psaný útvar akademického diskurzu. Aby bylo možné naplnit cíl vytyčený v úvodu tohoto příspěvku a zmapovat proměny českého vědeckého diskurzu se zaměřením na oblast lingvistiky v posledních padesáti letech, byly excerpovány články z různých časových období. Nejstarší texty pocházejí ze 70. let 20. století (8 článků), dále z 80. let 20. století (13 článků), z 90. let 20. století (10 článků), a konečně články vydané po roce 2000 (12 článků). Celkový počet slov v celém korpusu je 150 243. I přes tento relativně omezený rozsah lze však vyvodit relevantní závěry. Články použité na analýzu byly publikovány v recenzovaných lingvistických časopisech *Časopis pro moderní filologii*, *Slovo a slovesnost* a *Naše řeč*. Všechny excerpované články pocházejí výlučně z článkové rubriky, aby byla v co nejvyšší možné míře dodržena jednota žánru. Výběr článků byl zcela náhodný, aby bylo možné prokázat obecné tendence ve vývoji českého odborného stylu a eliminovat zkreslení výsledků omezením se na idiosynkratické rysy stylu konkrétního autora. Výsledný korpus byl podroben kvalitativní analýze, která si všímala různých aspektů, které od sebe odlišují teutonský a anglofonní styl nejvíce, aby rozdíl a změny byly patrné: vztah autor-čtenář (6.1), přítomnost autora v textu (6.2), neosobní vyjadřování (6.3), modalizace (6.4), autorská skromnost (6.5), metajazyk (6.6), struktura odstavců (6.7) a celková struktura textu (6.8). Podívejme se nyní na uvedené kategorie podrobněji.

6. ANALÝZA VYBRANÝCH CHARAKTERISTIK VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ

6.1 VZTAH AUTOR-ČTENÁŘ

Vztah mezi čtenářem a autorem je jedním z důležitých aspektů, který prošel v českých člancích během zkoumané doby proměnou. V textech ze 70. let 20. století si můžeme všimnout, že autoři kladou na čtenáře poměrně vysoké nároky, například pokud jde o znalost tématu textu. Předpokládá se, že recipient má stejné nebo podobné

znalosti dané problematiky jako autor, proto v těchto člancích téměř nenajdeme definice různých konceptů, obzvlášť těch, které by měly být čtenáři zabývajícímu se lingvistikou známé. Naopak v anglosaském vědeckém vyjadřování autor čtenáře textem provádí, alespoň krátce mu vysvětluje i věci obecně známé, zdůrazňuje to, co je důležité, účel textu apod., je zodpovědný za to, že čtenáři danou problematiku vyloží tak, aby mu co nejvíce usnadnil její pochopení.

V českých textech ze 70. a 80. let bývá čtenář na znalosti, které by měl o problematice mít, upozorňován metalingvistickými komentáři typu *to vše je dobře známo, jak známo, je dobře známo, jak jsme zase již před desíletím věc formulovali*, atd.

Tendenci autorů více danou problematiku vysvětlovat nebo zdůrazňovat metalingvistickými poznámkami, jaké informace jsou důležité, jak je třeba věci chápat a jaký je cíl daného textu, můžeme ve větší míře pozorovat až ve člancích pozdějších, tedy od 90. let 20. století. Může to tedy být známka vlivu anglosaského vědeckého diskurzu. Pro ilustraci, v příkladu (1), autor stručně shrnuje a vysvětluje, k čemu zatím v textu dospěl, a poté naznačuje další směřování textu. V příkladu (2) autorka nejprve předjímá, co bude dále v textu následovat, a zároveň naznačuje, že se nejprve bude věnovat obecnějšímu tématu, protože chce mít jistotu, že čtenář tyto obecné zásady zná, neboť jsou důležité pro pochopení dalšího textu.

- (1) **Ukázali jsme**, že výraz *nemůže být znakem obsahu vědomí*; že *sémiotické pojetí jazyka není udržitelné jako pojetí psychologicko-sémiotické*. **Dále bychom chtěli naznačit**, že *do velké míry problematické je i pojetí ontologicko-sémiotické*; že *problematické je samo chápání výrazu jako znaku významu*. [SaS, 55, 1994]
- (2) **Než přistoupíme k samotnému popisu** tenisového termínu *bekhend*, **chtěla bych říci pár slov** obecně k některým výslovnostním zásadám, které se při přejímání slov *anglického původu do češtiny uplatňují*. [NŘ, 87, 2004]

6.2 PŘÍTOMNOST AUTORA V TEXTU

Tento aspekt odborných textů se během doby rovněž vyvíjí. Tato studie potvrzuje zjištění mnoha autorů zabývajících se analýzou akademického diskurzu, že dřívější texty jsou neosobní a autorova přítomnost se v nich nijak zvlášť neprojevuje. Ve větší míře se s ní setkáváme v textech z konce 80. let 20. století, ale pak hlavně od poloviny 90. let do současnosti. Samozřejmě ovšem existují výjimky a v některých textech z poloviny 70. let se osobní vyjadřování vyskytuje hojně, a naopak v některých textech současnějších převládá užívání neosobních konstrukcí a autor článku stojí v pozadí.

Přítomnost autora se ve vědeckých člancích nejčastěji projevuje používáním osobních a přivlastňovacích zájmen v 1. osobě singuláru nebo plurálu. Prvním případem je tzv. autorský plurál, kdy se autor ke své osobě vztahuje 1. osobou plurálu, jako v následujících příkladech:

- (3) **V našem příspěvku jsme mohli podat** jen několik vybraných teoretických zobecnění a pouze část z *našeho* velmi skromného excerpčního materiálu. [ČMF, 73, 1991]

- (4) V následujícím textu **se zaměřujeme** na problematiku zdánlivě okrajovou a pro většinou populaci patrně nezajímavou a nedůležitou, a to psaní velkých písmen u náboženských svátků. [NŘ, 92, 2009]

Dalším způsobem vyjádření přítomnosti autora je použití tzv. inkluzivního plurálu, který zahrnuje autora textu a čtenáře do společné kategorie. Autor tímto lingvistickým prostředkem může odkazovat na celou diskurzní komunitu obecně (Čmejková — Daneš — Světlá, 1999, s. 45):

- (5) **Všimněme si** dále, jak uvedené OZB [obsahy základních barev] jako zobecněné odrazy vlastností skutečnosti ve vědomí se v češtině zapojují do věty (2.1.) a jak se jednotlivé umělecké texty liší vyjadřováním OZB (2.2.). [SaS, 44, 1983]
- (6) Vedle těchto prostředků **se** v obou jazycích **setkáme** s kombinací konjunktů, konjunktů a spojek nebo konjunktů a anaforických prostředků. [ČMF, 88, 2006]

Pokud autor formuluje nějaké obecně platné tvrzení, které plyne z jeho výzkumu, nebo uvádí nějakou definici či vysvětlení nějakého konceptu, je použití inkluzivního plurálu obvyklé i v těchto případech:

- (7) Jestliže pro každé dva uzly x a y platí, že z x do y lze při pomíjení směru hran docesťovat právě jedním způsobem, potom **říkáme**, že graf je strom (sledovali jsme přitom i dvojice uzlů, kdy $y = x$). **Řekneme**, že strom je vrcholový, když v něm existuje právě jeden uzel, z něhož jsou dosažitelné všechny uzly (**říkáme** mu vrchol). [SaS, 42, 1981]
- (8) Na percepční rovině **analyzujeme** mimojazykovou skutečnost a **rozlišujeme** dva základní typy rysů — globální a lokální. [ČMF, 100, 2018]

Autor se k sobě samému může vztahovat také 1. osobou singuláru. Tuto možnost volí hlavně v případech, že chce explicitněji zdůraznit svůj osobní postoj, při formulaci svých vlastních hypotéz nebo subjektivních postojů. Tento způsob reference k autorovi se tedy objevuje hlavně v úvodních částech článků, kde autor kromě svých hypotéz, které bude chtít ve své studii ověřit, uvádí i cíl a motivaci sepsání daného textu (viz příklady /9/ a /10/ níže). Tento typ reference však můžeme nalézt i na konci vědeckého textu, kde autor formuluje své vlastní závěry, k nimž došel (příklad /11/). V jiných částech textu pak většinou užívá plurálovou referenci.

- (9) Jestliže **mi** tam šlo především o to ukázat, v jakých vztazích je tento funkční pojem k některým slovtvorným postupům a vztahům formálním [...], **chtěl bych se v tomto příspěvku zamyslet** nad podstatou jednotlivých typů mezislovnědruhových převodů a přechodů, rozlišit je po stránce funkční a uvést v určitý systém. Při té příležitosti **bych chtěl širě odůvodnit** některá svá s tím související pojetí, stanoviska a řešení, která se setkala s kritikou jiných badatelů na tomto úseku, [...]. [SaS, 43, 1982]

- (10) V tomto drobném příspěvku **chci ukázat**, před jaké konkrétní úkoly tu může být překladatel postaven a jakým úskalím se při své práci musí vyhnout. Materiál, kterým své vývody **chci dokumentovat**, čerpám z velmi starého, ale stále svěžího anglického příběhu *Helen's Babies* [...]. [ČMF, 74, 1992]
- (11) To však, **domnívám se**, neplatí v podstatě o žádném výrazu jazyka (možná s výjimkou některých vlastních jmen). **Jak jsem argumentoval** na jiných místech, význam je obecně nejlépe nahlédnutelný jako role tohoto výrazu, která je mu udělována pravidly, jimiž se smysluplné užívání tohoto jazyka řídí — takže sémantika je v poslední instanci studiem těchto pravidel. [SaS, 64, 2003]

Podíváme-li se na to, jak se autorova přítomnost objevuje v korpusu analyzovaných textů, vidíme, že v těch novějších, publikovaných od 90. let, je používání inkluzivního a autorského plurálu zcela běžné. I když se s tímto prostředkem setkáváme i v textech z let sedmdesátých, častější je v nich neosobní vyjadřování, osobnost autora stojí spíše v pozadí. Existují i výjimky, které bych však přičítala spíše idiolektu autora než nastupujícímu obecnému trendu. Pokud jde o referenci v 1. osobě singuláru, v textech ze 70. let 20. století je více méně nulová. Vyskytuje se až v textech současných, vždy v kombinaci s referencí pomocí plurálu, a zdaleka není tak častá jako právě použití autorského či inkluzivního plurálu. Anglofonní vliv v této oblasti tedy můžeme pozorovat od 90. let 20. století.

6.3 NEOSOBNÍ VYJADŘOVÁNÍ

I přes prokazatelnou tendenci k osobnějším vyjadřování a přítomnost autora v současných českých vědeckých textech se stále dává přednost vyjadřování neosobnímu. Autor tak vyjadřuje odstup od svých tvrzení nebo to, že se opírá o všeobecně přijímané závěry a poznatky. Dále pak popisuje, „jak je věc v článku nebo ve vědecké obci viděna, jak se problém v článku nebo ve vědecké obci řeší“ (Čmejrková — Daneš — Světlá, 1999, s. 46). Jazykově sem tedy patří používání pasivních konstrukcí a zvrtné pasivum (např. *jeví se*, *pokládají se*, *objevují se*, atd.):

- (12) Podobu systematické vědní disciplíny dostala fonologie v pracích příslušníků Pražského lingvistického kroužku. Hlavní zásluhy o to si získal N. S. Trubeckoj. Jeho *Grundzüge der Phonologie* (1939) **jsou právem považovány** za dílo klasické [...]. [SaS, 35, 1974]
- (13) Všechny tyto rysy **se** pochopitelně **zjišťují a ověřují** v kontextových užitích zkoumaného slovesa, nejsou jen výsledkem zkoumání izolovaných jednotek. [SaS, 41, 1980]
- (14) Konečně **se vypracovaly** určité konvenční technické postupy pro představování vícejazyčnosti v *uměleckých textech* (některé z nich zde už **byly** v jiných souvislostech **ukázány**). [SaS, 61, 2000]

Neosobní vyjadřování bylo častější v textech dřívějších, ve prospěch osobního vyjadřování ubývá pasivních konstrukcí a zvrtného pasiva od 80. let 20. století, i když, jak bylo řečeno výše, neosobní vyjadřování patří i do současného vědeckého diskurzu. Je přítomno i v anglofonní akademické kultuře, která je obecně ve vyjadřování osobnější a typická svým kooperativním stylem psaní.

6.4 MODALIZACE

S dynamickým pojetím vědy jako komunikačního procesu převládl názor, že vědecká komunikace by měla být osobnější a vedena směrem ke čtenáři. Dřívější přesvědčení o tom, že komunikace bude maximálně objektivní, a tím vědecká, vzaly za své ve prospěch diskusního (interakčního) přístupu. Kromě již výše zmíněné přítomnosti autora ve vědeckých textech se to projevuje tzv. modalizací textů. Ta může být buď deontická nebo epistémická, přičemž výskyt později jmenované modalidy je vyšší. „Znamená to nízký stupeň formulační asertivnosti, pozitivnosti a persvazivnosti (přesvědčivosti), a tedy jistou skromnost a opatrnost či zdrženlivost” (Čmejrková — Daneš — Světlá, 1999, s. 28). Jinými slovy, autor se nevyjadřuje příliš kategoricky a svá tvrzení předkládá spíše jako názor a tím zeslabuje jejich ilokuční sílu. Lingvistické prostředky oslabující ilokuční sílu výpovědi, a zároveň tedy prostředky epistémické modalidy, se označují termínem *hedge*. Mezi lingvistické prostředky tohoto typu modalidy patří například výrazy typu: *je možné/možno, zdá se, patrně, asi, snad, možná, domníváme se, předpokládáme, pokusili jsme se vysvětlit, myslím, podle našeho názoru, v podstatě, spíše, apod.* Zde je několik ilustrativních příkladů z korpusu:

- (15) **Ještě spíše bychom tu mohli mluvit** naopak o tom, že se v monografii námi komentované do jazykového popisu uvádí historie pod škraboškou generativisticky chápané synchronie. [SaS, 31, 1970]
- (16) Přitom se hledají různé evidentní pojmy, výchozí axiomy, z nichž **by bylo možno vyvodit** dostatečně silnou teorii. **Domníváme se**, že za ně **lze považovat** pojmy vztahu, v našem případě především sémantického, hierarchie, dvojí strukturace jednotek v systému prostředků a v řečových aktech, v textech a funkční hledisko zahrnující jazykové i mimojazykové funkce jazyka. [SaS, 41, 1980]
- (17) Přímé, doslovné vyjádření je zdvořilé, implikované vyjádření (intendovaný význam) nezdvořilé. Leech se takové explikaci vyhýbá, **myslíme však**, že je nasnadě [...]. [SaS, 51, 1990]

Použitím oslabujících výrazů (*hedgů*) autor platnost svých výroků zmírňuje, projevuje rezervovanost, snižuje míru určitosti a také odpovědnosti za ně. Zároveň ale ukazuje určitou zdrženlivost a skromnost. Obecně tedy považujeme modalizaci akademických textů za pozitivní jev, podle Daneše je to „stylistický či rétorický prostředek potřebný, neboť činí autorova tvrzení mnohem přístupnější diskusi, otevírá je pro konstruktivní kritiku, zapojuje čtenáře do poznávacího procesu” (Daneš, 2000, s. 86).

Pokud jde o modalizaci ve zkoumaném vzorku českých vědeckých článků, vidíme, že se tento jev vyskytuje velice často. Zároveň je ale třeba upozornit na to, že se jednotlivé texty, i ze stejných časových období, pokud jde o míru modalizovanosti, mezi sebou navzájem liší. Důvodem bývá subjektivní preference autora, ale i charakter a obsah daného textu. Některé texty ze 70. nebo 80. let jsou modalizovány velmi silně, jiné z tohoto období téměř vůbec. Stejná situace platí pro texty pocházejících z posledních deseti let, kdy někteří autoři své výroky modalizují jen omezeně, jiní naopak velmi často. Čmejrková — Daneš — Světlá v této souvislosti upozorňují na to, že český vědecký styl (obzvláště pokud jde o humanitní vědy) je v porovnání s anglofonním akademickým diskurzem výrazně modalizován (1999, s. 196–197). Dodávají však, že pod vlivem současného anglofonního stylu modalizace v českém vědeckém vyjadřování ustupuje, což je patrné i z výsledků výzkumu této studie.

6.5 AUTORSKÁ SKROMNOST

S modalizací, kterou jsme rozebírali v předchozí kapitole, úzce souvisí tzv. autorská skromnost. Projevuje se používáním forem 1. osoby plurálu (výše zmíněný autorský plurál) a struktur s modálními výrazy, které se vyskytují přímo v textu. Autorská skromnost se neprojevuje jen jazykovými prostředky v textu, ale i formulací názvů vědeckých článků, které mají evokovat to, že konkrétní článek je jen drobným příspěvkem k dané problematice. Autorská skromnost může pisatele chránit před potenciální kritikou například nedostatečného nebo neúplného zpracování tématu.

Typický název článku v anglofonním stylu má podobu substantivní fráze v nominativu (Čmejrková — Daneš — Světlá, 1999, s. 29). V českém vědeckém stylu je tato fráze často modifikována předložkou *k* nebo *o* (*K problematice...*, *K otázce...*, *K problému...*, *O roli zájmen...*, *O vzniku...*, atd.), někdy se objevuje formulace typu *Několik poznámek o/k...*, *Poznámky k...* Podíváme-li se na názvy článků analyzovaných v této studii, vidíme, že substantivní fráze modifikované předložkou jsou v naprosté většině případů užity v nadpisech článků z let 70. a 80. Konkrétně jde o 14 názvů, z celkového počtu 20 názvů s předložkou. Substantivní fráze nemodifikovaná se vyskytuje celkem 23krát, z tohoto počtu ale 15 substantivních frází připadá na články od 90. let po současnost, tj. jen 8 článků ze 70. a 80. let je nemodifikovaných. Modifikace substantivní fráze předložkou v názvech českých vědeckých článků odráží inspiraci německým vědeckým vyjadřováním, kde můžeme v názvech článků najít předložku *zu* (*k*) nebo *über* (*o*). Tato inspirace se patrně projevila i v názvu jednoho článku (publikovaného roku 1971) z mého korpusu, který má v názvu *Pokus o...*, což odpovídá německému *Versuch....* Je to též výrazem autorské skromnosti.

Pokud jde o autorskou skromnost, vidíme, že v českých vědeckých člancích se v dřívějších obdobích opět projevuje vliv německého vědeckého vyjadřování, který zhruba od 90. let 20. století ustupuje vlivu anglofonnímu, v němž je jako název vědeckého článku nejběžnější substantivní fráze v nominativu.

6.6 METAJAZYK

Dalším typickým jevem, vyskytující se v akademickém diskurzu, jsou výrazové prostředky, které autor používá jako strategické komentáře v textu. Tyto metatextové prostředky mají čtenáři názorněji strukturovat text, naznačit, jak má dané autorovy výroky chápat a jak k textu přistupovat. Celkově tedy slouží k přehlednější struktuře textu a usnadňuje čtenáři pochopení textu. Jde o výrazy typu *je zřejmé/pochopitelné/jasně, že..., jak známo, že..., mám(e) na mysli, že ..., je pravda, že..., jak jsme viděli, jak již bylo řečeno, ovšem, pochopitelně, evidentně, apod.*

Podíváme-li se do analyzovaných článků, autoři textů ze 70. a 80. let metatextové prostředky používali, ale spíše vzácně. Ve větší míře se prosazují až v 90. letech a hlavně pak po roce 2000. Zde tedy můžeme opět pozorovat postupné opouštění od zvyklostí německého vědeckého vyjadřování ve prospěch anglofonního stylu, neboť používání metatextových poznámek je mnohem častější v anglofonní kultuře. Tyto poznámky jsou nejvíce používány v úvodu vědeckých článků a v diskusi výsledků výzkumu, kterým se daný článek zabýval. Zde je několik příkladů z analyzovaných článků:

- (18) *Co se týče vlastních kompozit, existuje, **jak známo**, velmi výrazná a velmi starobylá klasifikace kompozit, založená na staré indické nauce. **Mám na mysli** běžně vykládanou teorii o dělení kompozit na dvandvová, tatpurušová, karmadhárajová a bahuvrīhiová (ke kterým se někdy dodávají druhy další) a která dostává v národních vědách další jména.* [SaS, 31, 1970]
- (19) ***Je jistě pravda, že** tři různé mluvnické formy pojmenování pro jeden a týž pojem je tak trochu zbytečný a nežádoucí „přepych“.* [NŘ, 68, 1985]
- (20) *Při přejímání cizích slov do češtiny, **jak již bylo zmíněno výše**, se uplatňuje princip, kdy se hlásky původního jazyka nahrazují nejbližšími hláskami českými.* [NŘ, 87, 2004]

6.7 STRUKTURA ODSTAVCŮ

Nyní přejdeme k obecnější výstavbě vědeckého článku, a to konkrétně ke struktuře odstavců, která se postupně také proměňuje. Členění textu na odstavce závisí na objektivních a subjektivních faktorech, jako jsou téma a typ jazykového projevu, záměr autora nebo jeho osobní preference. Členění na odstavce poskytuje čtenáři lepší orientaci v textu, který je tak přehlednější a srozumitelnější.

Struktura odstavců v analyzovaných vědeckých článcích je poněkud různorodá. Některé odstavce začínají bez jakéhokoli úvodu vlastním tématem článku, jiné začínají tím, že danou problematiku nejdříve uvedou, např. autor nejprve zmíní, proč je téma aktuální, pro vědeckou obec zajímavé nebo důležité pro pochopení celého textu, zapojuje čtenáře do současného stavu bádání o dané problematice a pak přechází konkrétněji k vlastnímu tématu, které dále rozpracovává.

Typickým rysem anglofonního akademického psaní, pokud jde o strukturu odstavců, je použití tzv. tematické věty (topic sentence). Zpravidla stojí na začátku

odstavce a shrnuje jeho hlavní téma, následující věty téma dále rozvíjejí a detailněji popisují. Uvádět odstavec tematickou větou naopak není typické pro německý intelektuální styl, jímž byl český vědecký styl ovlivněn především v dřívějších letech. To se projevuje v českých akademických textech ze 70., 80. a částečně 90. let 20. století, kde neexistuje žádný jednotný model struktury odstavců a tematické věty jsou spíše vzácností. Ty se začínají objevovat až v textech z druhé poloviny 90. let 20. století a pozdějších, což je opět dokladem anglofonního vlivu a opouštění dřívější německé intelektuální tradice. Zde jsou dva ilustrativní příklady použití tzv. tematické věty z excerpaných článků:

- (21) **Podstata dvojího chápání jazyka, o němž zde hovoříme (tj. pojetí sémiotického a pojetí „wittgensteinovského“), má zajímavou a iluminativní paralelu v moderní formální logice.** Také formální logika může být totiž pojímána dvojím způsobem, a to jednak způsobem, kterému se říká modelově teoretický (model-theoretical), a jednak způsobem důkazově teoretickým (proof-theoretical). Teorie modelů a teorie důkazů jsou ovšem dvě logické disciplíny, které se vzájemně nevylučují; dvojí pojetí, o kterém mluvíme, vzniká, jestliže jednu z těchto disciplín prohlásíme za disciplínu fundamentálnější, než je ta druhá. [SaS, 55, 1994]
- (22) **Vícejazyčnost, užívání několika národních jazyků a přecházení mezi nimi, představuje fenomén, který se uplatňuje v textech různých typů a v různých komunikačních sférách.** Do popředí zde na jedné straně vystupuje každodenní praktická komunikace, jíž se účastní příslušníci odlišných etnických společenství, resp. mluvčí alespoň v určitém stupni bilingvní (ta zatím vzbuzuje největší odbornou pozornost), na druhé straně umělecké texty, do nichž je zapojeno několik jazyků. [SaS, 61, 2000]

6.8 CELKOVÁ STRUKTURA TEXTU

Posledním aspektem, kterému se budeme věnovat, je celková struktura analyzovaných vědeckých článků. Korpus není tak velkého rozsahu, aby bylo možné generalizovat, ale na obecné tendence poukázat lze. Struktura a celková organizace dřívějších textů se od těch současných liší v mnoha ohledech. Z hlediska syntaktické stavby bývá velmi hutná, a proto není příliš průhledná. Čtenář se často může v textu ztratit, protože jednotlivé sekce článku nebývají jasně oddělené. V dřívějších textech také nebývá explicitně formulován cíl dané studie, autor se v problematice ocitá rovnou, *in medias res*, závěr neshrnuje, jak je typické pro novější texty, nové poznatky nebo to, co z textu vyplývá, text prostě skončí. Závěr ani nebývá formálně oddělen.

Členění dřívějších textů je méně transparentní. Jsou sice členěny do odstavců nebo alespoň sekcí, ty jsou ale poměrně dlouhé. Někdy však nejsou číslovány jednotlivé kapitoly, což je pro čtenáře opět náročnější z hlediska porozumění. Od 80. let jsou už jednotlivé oddíly číslovány, ale většinou nenajdeme žádné podkapitoly; ty se objevují až později, spolu s podnadpisy (od 90. let). Zde ale musíme upozornit na to, že toto je obecná tendence a i v pozdějších textech můžeme najít případy, kdy článek nemá jasnou strukturu a celkové členění textu je asymetrické. Také je třeba mít na

paměti, že konvence v číslování a názvech kapitol a podkapitol mohou být i věcí editora daného vědeckého časopisu.

Novější texty mají lineární strukturu a hlavní teze se objevuje většinou na začátku odstavce a je dále rozpracovávána, zatímco dřívější texty mají strukturu spíše spirálovitou a autor se k tématu textu neustále po různých odbočkách vrací z jiného úhlu pohledu. Lineární struktura, typická pro anglofonní vědecký styl, je pro čtenáře samozřejmě přívětivější. Spirálovitou strukturou jsou typické spíše vědecké texty německé provenience. Autor zvažuje různé možnosti, porovnává je, vrací se k nim, doplňuje je o své hledisko, proto tento výklad má ráz spíše úvahový a celkově tyto texty působí více neurčitě.

Pro české odborné texty je také typická deskriptivnost; deskriptivnost a digresivnost, „neznamenají neochotu autora brát ohled na čtenáře, nýbrž lze je vnímat jako snahu soustředit do daného místa v textu maximum poznatků“.

7. ZÁVĚR

Tato studie sledovala proměny českého akademického diskurzu od roku 1970 po současnost s cílem zjistit, od kdy se v něm projevuje tendence přebírat zvyklosti anglosaského akademického diskurzu. České vědecké vyjadřování je jím ovlivněno podobně jako jiné intelektuální styly. Důvodem je skutečnost, že angličtina se postupně stala jazykem mezinárodní vědecké komunity. Úspěšná vědecká komunikace na mezinárodním poli se bez schopnosti psát a publikovat v angličtině neobejde. Členové menších diskurzivních komunit tak přenášejí prvky anglosaského intelektuálního stylu i do svých kultur, a tím jejich vědecké vyjadřování, ať už vědomě či nevědomě, ovlivňují.

Český odborný styl byl po dlouhou dobu pod vlivem zejména německého intelektuálního stylu, především díky četným historickým a kulturním kontaktům s touto akademickou kulturou a způsobem jejího vyjadřování. V korpusu analyzovaných českých vědeckých článků z oblasti lingvistiky je tento vliv patrný hlavně v člancích publikovaných v 70. a 80. letech 20. století. Projevuje se ve všech zkoumaných aspektech, tj. vztah autor-čtenář, přítomnost autora v textu, neosobní vyjadřování, modalizace, autorská skromnost, metajazyk, struktura odstavců a celková struktura textu. Postupné opouštění od německého intelektuálního stylu můžeme sledovat v člancích z 90. let 20. století, kdy texty začínají být více dialogické, projevují se v nich rysy subjektivnějšího vyjadřování, jsou logičtěji strukturovány a přehledněji organizovány, čímž se stávají přístupnější pro čtenáře. V současných vědeckých textech je též patrná žánrová hybridizace, „narůstá pleonastičnost a terminologická rozkolísanost až vágnost, která souvisí s nerefléktovaným interkulturním přejímáním pojmotvorných výrazů“.³ Nejvíce ovlivněné anglofonním akademickým stylem jsou tedy české vědecké texty publikované od roku 2000 po současnost.

V této souvislosti je důležité upozornit na fakt, že autoři do textů přenášejí své vlastní subjektivní způsoby vyjadřování a některé analyzované texty např. ze 70. let 20. století jsou velmi dialogické a připomínají svými rysy texty současné, a naopak

3 <https://www.czechency.org/slovník/AKADEMICK%C3%89%20PSAN%C3%8D>

OPEN ACCESS

některé texty publikované po roce 2000 působí čtenářsky nepřístupně, monologicky a celková struktura textu není příliš transparentní. Na odborný styl se tedy můžeme dívat jako na jakési kontinuum, kde se na jedné straně nacházejí texty psané ekonomickým, přímočarým způsobem a typické svým neosobním vyjadřováním, na druhé straně můžeme najít texty dialogické až narativní, v nichž se projevuje přítomnost autora. Současné česky psané vědecké texty z oblasti lingvistiky by měly blíže k narativnímu vyjadřování.

I když je dnešní akademická kultura globalizovaná, v mezinárodním vědeckém kontextu se postupně prosadily konvence anglofonního vědeckého vyjadřování a „lze předpokládat, že normy vědeckého vyjadřování se budou ve směřujícím se světě sblížovat a vyrovnávat“ (Čmejrková — Daneš — Světlá, 1999, s. 25), do budoucna je důležité zachovat pluralitu vědeckých stylů. Například tím, jak navrhuje Pöckl (1995, s. 105), že budou existovat adekvátní zásady odborného stylu v jednotlivých jazykových kulturách. Výsledkem může být zachování lingvistické, koncepční a metodologické bohatosti a rozmanitosti jednotlivých diskurzních komunit.

LITERATURA

- CLYNE, M. (1987): Cultural differences in the organization of academic texts. English and German. *Journal of Pragmatics*, 11, s. 211–247.
- ČMEJRKOVÁ, S. — DANEŠ, F. (1997): Academic writing and cultural identity: The case of Czech academic writing. In: A. DUSZAK (ed.), *Culture and Styles of Academic Discourse*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter, s. 41–61.
- ČMEJRKOVÁ, S. — DANEŠ, F. — SVĚTLÁ, J. (1999): *Jak napsat odborný text*. Praha: Leda.
- DANEŠ, F. (2000): Jakou řečí mluví věda. *Modalizace vědeckého diskurzu. Slovo a slovesnost*, 61/2, s. 81–92.
- DONTCHEVA-NAVRÁTILOVÁ, O. (2013a): Lexical bundles indicating authorial presence: A cross-cultural analysis of novice Czech and German writers' academic discourse. *Discourse and Interaction*, 6, 1, s. 7–24.
- DONTCHEVA-NAVRÁTILOVÁ, O. (2013b): Authorial presence in academic discourse: Cross-cultural analysis of the use of author-reference pronouns. *Linguistica Pragensia*, 1, s. 9–30.
- DUSZAK, A. (1994): Academic discourse and intellectual styles. *Journal of Pragmatics*, 21, s. 291–313.
- DUSZAK, A. (ed.) (1997): *Culture and Styles of Academic Discourse*. Mouton de Gruyter: Berlin and New York.
- GALTUNG, J. (1981): Structure, culture and intellectual style. *Social Science Formation*, 20, s. 817–856.
- HERMANN, F. (1985): Schreiben im Vergleich. Zu einer didaktischen Grundaufgabe interkultureller Germanistik. In: A. WIERLACHER (ed.), *Das Fremde und das Eigene. Prolegomena zu einer interkulturellen Germanistik*. München: Iudicium, s. 123–139.
- HOFSTEDTE, G. (1984): *Culture's Consequences. International Differences in Work-Related Values. Cross Cultural Research and Methodology Series 5*. London: SAGE Publications.
- HUTZ, M. (1997): *Kontrastive Fachtextlinguistik für den fachbezogenen Fremdsprachenunterricht: Fachzeitschriftenartikel der Psychologie im interlingualen Vergleich*. Trier: WVT.
- HYLAND, K. (2016): Academic publishing and the myth of linguistic injustice. *Journal of Second Language Writing*, 31, s. 58–69.
- CHOVANEC, J. (2012): Written academic discourse in English: From local traditions to global outreach. *Brno Studies in English*, 38, 2, s. 6–16.
- KACHRU, Y. (1983): Linguistics and written discourse in particular languages. Contrastive studies: English and Hindi. *Annual Review of Applied Linguistics*, 3, s. 50–77.

- KAPLAN, R. B. (1980): Cultural thought patterns in intercultural education. In: K. Croft (ed.), *Readings on English as a Second Language*. Cambridge: Winthrop, s. 399–418.
- MATHESIUS, V. (1982): *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon.
- MAURANEN, A. (1993a): Contrastive ESP rhetoric: Metatext in Finnish-English economics texts. *English for Specific Purposes*, 12, s. 3–22.
- MAURANEN, A. (1993b): *Cultural Differences in Academic Rhetoric: A Textlinguistic Study*. Frankfurt: Peter Lang.
- NICHOLS, J. (1988): Nominalization and assertion in scientific Russian prose. In: J. HAIMAN — S. THOMPSON (eds.) *Clause Combining in Grammar and Discourse*. Amsterdam: John Benjamins, s. 399–428.
- PÖCKL, W. (1995): Nationalstile in Fachtexten? Vom Tabu- zum Modethema. *Fachsprache*, 17, s. 98–107.
- SIEPMANN, D. (2006): Academic writing and culture: An overview of differences between English, French and German. *Meta*, 51, 1, s. 131–150.
- WIDDOWSON, H. G. (1979): *Aspects of Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.

ELEKTRONICKÝ ZDROJ

Nový encyklopedický slovník češtiny. Cit. 6.1.–15.3.2019, dostupný z WWW: <https://www.czechency.org>.

ZDROJE

- Časopis pro moderní filologii, 53, 1971.
 Časopis pro moderní filologii, 72, 1990.
 Časopis pro moderní filologii, 73, 1991.
 Časopis pro moderní filologii, 74, 1992.
 Časopis pro moderní filologii, 75, 1993.
 Časopis pro moderní filologii, 88, 2006.
 Časopis pro moderní filologii, 92, 2010.
 Časopis pro moderní filologii, 97, 2015.
 Časopis pro moderní filologii, 99, 2017.
 Časopis pro moderní filologii, 100, 2018.
 Naše řeč, 68, 1985.
 Naše řeč, 69, 1986.
 Naše řeč, 87, 2004.
 Naše řeč, 90, 2007.
 Naše řeč, 92, 2009.
 Slovo a slovesnost, 31, 1970.
 Slovo a slovesnost, 32, 1971.
 Slovo a slovesnost, 33, 1972.
 Slovo a slovesnost, 35, 1974.
 Slovo a slovesnost, 37, 1976.
 Slovo a slovesnost, 39, 1978.
 Slovo a slovesnost, 41, 1980.
 Slovo a slovesnost, 42, 1981.
 Slovo a slovesnost, 43, 1982.
 Slovo a slovesnost, 44, 1983.
 Slovo a slovesnost, 45, 1984.
 Slovo a slovesnost, 48, 1987.
 Slovo a slovesnost, 49, 1988.
 Slovo a slovesnost, 50, 1989.
 Slovo a slovesnost, 51, 1990.
 Slovo a slovesnost, 55, 1994.
 Slovo a slovesnost, 56, 1995.
 Slovo a slovesnost, 57, 1996.
 Slovo a slovesnost, 61, 2000.
 Slovo a slovesnost, 64, 2003.

Jana Kozubíková Šandová | Ústav anglistiky, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity |
 Branišovská 31a, 370 05 České Budějovice
 ORCID ID: 0000-0002-2533-1274
 sandova@ff.jcu.cz